

בעל המלחמות — מצמיח ישועות

המלחמות מזוית ראייה אנושית

נוראות המלחמה וזועותיה הולידו מחקרים רבים על סיבותיה. אין המלחמה תופעה חד-פעמית בחיי הלאומים. עד שאין לחפש בה חוקיות וסיבות. שכחותה לאורך כל ההיסטוריה — הביאה חוקרים בדורות האחרונים לעמוד על המניעים למלחמות, למצוא הסברים לתופעה זו החוזרת ונשנית בכל הדורות, והיא נחלת המין האנושי לכל גונו.

האם המלחמה היא צורך ביולוגי לתת פורקן ליצרים הברברים של האדם, ממורשת נטיות הטרף החיתיות שבקרבו, כפי שהסבירה חוקרי הטבע. אף שמלחמת הקיום בעולם החי היא בין שני מינים, והיא נובעת ממלחמת הקיום בו החזק מכניע את החלש על מנת שהוא יוכל להתקיים, ואילו אצל האדם המלחמה היא באותו המין עצמו, גם כאן ניתן אותו הטעם אשר יסודו במלחמת הקיום.

פסיכולוגים מודרניים עמדו על יצר התוקפנות הטבוע באדם, ויצר זה דוחפו להשתלט על זולתו ולא דוקא מתוך הצורך להתקיים, אלא תאות הניצוח והשלטון היא נחלת הנפש האנושית.

התפיסה הסוציאליסטית הסבירה את יסודה של המלחמה מתוך הבדלי המעמדות הקיימים בחברה האנושית. עם ביטול המעמדות — יתבטלו מלחמות הלאומים. ההתחרות בין המדינות הקאפיטליסטיות, המייצגות את האינטרסים של "מעמד השליט" — הם שהולידו את המלחמות בעולם.

אפשר להוסיף כהנה וכהנה טעמים ונימוקים שהעלו המחקרים האחרונים למיניהם. במבחן המציאות ההיסטורית קשה להסביר את כל המלחמות לפי שיטה אחת בלבד, היו מלחמות שנבעו ממלחמת מעמדות, — אבל לא כולן נבעו מתוך מלחמת מעמדות. הרצון להתקיים לא מתיישב עם מלחמות שבהן שאלת הקיום לא היתה בעיה מטרידה בכלל.

המלחמות באספקלרית התנ"ך

את הראייה התנכית למלחמות — ניתן לסכם במשפט אחד שנאמר ע"י דוד לגלית. "וידעו כל הקהל הזה, כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה', כי לה' המלחמה, ונתן אתכם בדינו" (ש"א יז, מז).

כלומר, לא המאמץ האנושי, להגיע לבשק יעיל ועדיף משל האויב יביא את ההכרעה הסופית בשדה הקרב — אלא יש גם גורמים על-טבעיים המתערבים במאבק האנושי והם הקובעים את הנצחון. כאן קובע הגורם המוסרי, הרוחני שלא ניתן לשקלו בכפות המאזנים החמריות. כך עשה משה בהרימו את ידיו, כדי שישאל ישעבדו לבן לאביהן שבשמים, זו היתה הכרזת אנשי גדעון: "חרב לה ולגדעון", הארון היוצא לפני המחנה הזכיר לכל העם — את נוכחותו של ה' — והלוחמים חייבים לבטוח בו, שמכותו בא הנצחון להם. האדם עושה מצדו את ההכנות כדי לא לסמוך על הנס, והתשועה באה מה', "סוס מוכן ליום מלחמה — ולה' התשועה" (משלי כא, לא).

וכן לעתיד לבוא בנבואת זכריה "ביום ההוא אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון, ועל בית יהודה אפקה את עיני — וכל סוס העמים אכה בעורו". (יב, ד).

הראיה התנכ"ית — לא עסקה במניעי המלחמה, כמו שהבליטה את המימד הא-להי שבמלחמות, שלא התחום האנושי, החמרי, הוא הקובע. אמנם אצל העמים קימת ההצלחה לפי דרך הטבע והמקרים, כמו רבוי ומיעוט, אחדות ופירוד, חוזק או חולשה. (עייני כוורי ב, לב) — אבל אצל ישראל מעמידים ומקיימים א-ל חי. זהו הלקח התנכ"י ביחס להבנת המלחמות מבחינת התוצאה הסופית — ולא מבחינת המניעים.

המלחמות במבט חז"ל

חז"ל מעמידים אותנו בזוית ראייה חדשה. שהמלחמות עצמן מעשה ה', "ה' איש מלחמה", לא רק בניצוח — אלא בתיכנון המלחמה ואף שלאדם נדמה שהוא המעורר למלחמה, ולו יש את החישובים והאינטרסים בארגונה הרי באים חכמינו ומלמדים שזוהי אשליה, גם הדחפים האנושיים עם נימוקיהם נישאים על גליהם של המגמות הא-להיות בבריאה, ונדחפים מכוחם.

הבה ונתבונן מעט בויכוח שמציגם לנו חז"ל (בתחלת מסכת ע"ו). בין הקב"ה והעמים, "לעתיד לבוא מביא הקדב"ה ס"ת ומגיהו בחיקו ואומר: כל מי שעסק בה יבוא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים בערבוביא" ... לאחר שגדחית מלכות רומי, נכנסת מלכות פרס ואומרת: "רבש"ע הרבה גשרים גשרי, הרבה כרכים כבשנו, הרבה מלחמות עשינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל, כדי שיעסקו בתורה".

טענת האומות — נראית אוילית, מה פירוש — כל מה שעשו היה עבור ישראל? — אלא שיש להבין זאת כך: מאחר וישראל נהנים מכל השכלולים התרבותיים שעושים האומות, וזה מקל עליהם גם לקניניהם הרוחניים, הרי שיש להם שותפות ושכר הרוחני, ומכאן שתביעתם ליטול שכר, מוצדקת.

"אמר להם הקדב"ה: כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם, תקנתם גשרים ליטול מהם מכס, כרכים לעשות אנגריא — מלחמות — אני עשיתי, שנאמר: "ה' איש מלחמה". התשובה היא — מאחר והמניעים היו לתועלתם העצמית, אף שיצא מזה רווח לישראל, אין הם זכאים לשכר. מה שמענין בתשובה שביחס לגשרים ולכרכים — עונה להם הקדב"ה — שעשו לצורך עצמם, ואילו ביחס למלחמה, מפיקע מהם כל בעלות עליה, ואין היא נכנסת בקריטריון של תועלתם העצמית. "מלחמות אני עשיתי".

בניסוח זה מבטאים חז"ל בצורה קיצונית את שליטתו של ה', לא רק בניצוח האויבים ובהכרעת המלחמה, אלא במניעיה כדברי הנביא ישעיה "זאת העצה היעוצה על כל הארץ, וזאת היד הנטויה על כל הגויים, כי ה' צבאות יעץ ומי יפר, וידו הנטויה ומי ישיבנה". (יד, כו-כז) המלחמות בהתאם להיקפן הכללי, אין לראותם במסגרת האנושית — אלא בעיה שמעבר לה. "מלחמות אני עשיתי".

מה התועלת במלחמות? — מה הן פועלות לתיקון העולם? על כך משיב הרב זצ"ל ב"אורות" — פרק המלחמה.

המלחמה להראי"ה זצ"ל

הגמ' במגילה דף י"ז ע"ב אומרת: "ומה ראו לומר גאולה בשביעית (ברכה שביעית מברכות שמונה עשרה), אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית". והאמר מר: "בשישית קולות, בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא? "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא". גמרא זו משמשת יסוד ובסיס למשפט הפתיחה במאמר "המלחמה" של הרב זצ"ל: "כשיש מלחמה גדולה בעולם מתעורר כח המשיח". המלחמה עצמה היא המבשרת צעדי גאולה היא המזרזת את התהליכים ומקדשת אותם. ולכאורה קשה: הכי צד? מה הקשר בין מלחמה למשיח? על כך עונה הרב במשפט הבא: "עת הזמיר הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם... וקול התור נשמע בארצנו". במלחמה "הרשעים נכחדים" וכך מתקיים הענין של "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה", ומתקרב זמנו של משיח להופיע וקול התור נשמע בארצנו" — א"ר יוחנן — זה מלך המשיח.

המדרש בשה"ש רבה אומר: "הנצנים גראו בארץ הנצחונות נראו בארץ, איזה זה משה ואהרון שנאמר: ויאמר ה' אל משה ואל אהרון בארץ מצרים לאמר. עת הזמיר הגיע. הגיע זמנו של ישראל להגאל. הגיע זמנה של ערלה שתזמור, הגיע זמן של מצרים שיזמרו... הגיע זמן של שירה שתאמר שנא' אז ישיר משה. ר' תנחומא אמר הגיע זמן שתעשו זמירות לקב"ה שנא' עזי וזמרת ייה, זמירות ייה. א"ר ביבי זמירות היו לי חקיד. וקול התור נשמע בארצנו א"ר יוחנן קול תייר טוב נשמע בארצנו, זה משה מלך המשיח. המדרש מבין את המילה זמיר לא כזמירה לבד אלא גם כזמירה שפרושה קציצה. ופרוש הפס' במובן זמירה הוא: עת זמירה הגיעה. ואיו זמירה? זו של הערלה. ערלי הלב והמעש הגיע זמנם לתומר מן העולם. ועל המובן השני של זמירה אומר המדרש שהגיע זמנה של זמירת ישראל שתופיע וכמו שנאמר בסוף המדרש: "הגיע זמן של שירה שתאמר שנאמר: אז ישיר משה".

אך נשאלת השאלה: והלא רבים הם הצדיקים הנופלים, אף הם, במלחמה? אמת, אומר הרב זצ"ל, "היחידים הנספים בלא משפט, שבתוך המהפכה של שטף המלחמה, יש בה ממידת מיתת צדיקים המכפרת, עולים הם למעלה בשורש החיים ועצמות חייהם מביא ערך כללי לטובה ולברכה אל כלל בנין העולם...".

כיצד נבין את הענין של "יחידים הנספים בלא משפט שבתוך המהפכה של שטף המלחמה" האם לא קימת השגחה? הלא זו היא שאלת חבקוק על רקע מלחמת הכשדים "למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו? על כן תפוג תורה... על כן יצא משפט

מעוקל" נתבונן מעט על כלל הפעולות המתחדשות בעולם כיצד הן משתלשות מה בבריאה ונגמרות במציאות הטבעית. הכוזרי (מאמר ה' פסקא כ') מחלק את כלל המעשים לד' חלקים: אלקיים, טבעיים, מקריים, בחיריים. האלקיים — אין להם סיבה מלבד רצון האלקים ית'. הטבעיים — נעשים מעצמם כל עוד אין להם מונע מאחד משלושת החלקים האחרים. מקריים — הם הבאים במקרה ואין להם כל הכנה לשלמות ומותנים בג' החלקים האחרים. הבחיריים — סיבתם חפץ האדם בעת בחירתו כשהבחירה עצמה היא מכלל הסבות האמצעיות.

ביחס להופעת המות מנתח ריה"ל את דברי הנביא בשמואל לג' בחינות אלו: (שמואל א' כ"ו י') "כי אם ה' יגפנו" — סיבה אלקית למות האדם. "או יומו יבוא ומת" — סיבה טבעית. "או במלחמה ירד ונספה" — סיבה מקרית. (הסיבה הבחירתית למות אין דוד מזכיר כי אין זה הגיוני שאדם יהרוג את עצמו, והיא מסולקת אצל אדם בר דעת).

במלחמה, עת שבה נתנה רשות למשחית להשחית, אין הבחנה בין צדיק לרשע. וזוהי כונת הרב באמרו: "היחידים הנספים בלא משפט". אף שנקבעת לאדם אריכות ימים — יכול בעל בחירה לבטלה, כמו שהסביר ה"אור-החיים" בענין יוסף ואחיו שראובן רצה להשליכו לבור, אף שהיו בו נחשים ועקרבים, זהו עולם הטבע הניתן לשליטתו הישירה של ה' ואילו היה נמסר להריגת בני-אדם בעלי בחירה — קשה היה להצילו מידם, כי הקב"ה נתן בידם כח הבחירה לעשות כרצונם. והדברים מבהילים עד היכן מתפשטת בחירתו של האדם. זהו ההסבר מדוע רוצח בשוגג גולה כי לא היתה לו אשמה ברצח, ואילו הקרוב למזיד הרי בחירתו האישית יכולה לגרום את המות, ולכן לא יכופר לו בגלות.

ומהי מיתת צדיקים המכפרת? מסביר הרב זצ"ל: "שהם עולים לשורש החיים, ועצמות חייהם העליונים מביאה טובה וברכה לעולם כולו".

מהו המובן של העליה ל"שורש החיים"? אפשר להסמך את הענין למדרש הכתוב "כי דורש דמים אותם זכר — לא שכח צעקת ענוים", מהו "לא שכח צעקת ענוים"? רבי אבהו בשם ר' אלעזר אומר: כל צדיק וצדיק שעובדי אליילים הורגין אותו, כביכול הקב"ה כותב בפורפירא שלו. אותם הרוגים קרובים ל"שורש החיים" — לה' מקור החיים, ונכתבים בלבוש מלכותו. וכך כותב ה"אור החיים" (ויקרא ו, ג) "כי כל נפש שהרגו האומות מישראל על קידוש שמו יתברך, הקב"ה רושם מדמו צורת הנהרג ההיא במלבושו — ואותו ילבוש יום נקם בלבו".

כיצד יובן הדבר שהמתים — אשר עלו ל"שורש החיים" ממשיכים להשפיע שפע טובה וברכה לעולם כולו? הלא חדלה פעולתם בארץ החיים?

על הפסוק: "לא המתים יהללו י"ה ולא כל יורדי דומה" שואל הרב זצ"ל בפרושו "עולת רא"ה": ה' ברישא של הפסוק נאמר "לא המתים" ובסיפא "ולא כל יורדי דומה" ומדוע הושמטה המלה "כל" ברישא ונאמרה רק בסיפא, "ולא כל יורדי דומה"? ומישב הרב זצ"ל: יש אשר אף במיתתם חיים ממש הם, כאותם שעליהם נאמר: "צדיקים במיתתם קרויים חיים", ומהם יש שבח לקב"ה אחר מותם. אותם צדיקים אף בחייהם היו במדרגה הרוחנית הגבוהה שבה לא הפריע להם גופם הגשמי להתקרב תכלית ההתקרבות אליו ית', א"כ אף במותם נחשבים הם כחיים, כי היותם חיים בגוף או בלי גוף, הרי זה היינו

הך. ומביא הרב שבספר חסידיים נאמר על רבי, המכונה "רבינו הקדוש", שיכול היה להוציא בני-ביתו ידי חובת קידוש אף אחר מותו "לפי שהיה במדרגת חי לעבוד ה' במעלה גבוהה מאד ופעולתו שגבה כבחיים". על אלה לא יתכן לומר "לא המתים יהללו יי", שהרי הם מוסיפים להללו, ולכן אין כאן הכללה, "כל". ולא ניתן להכתב "כל המתים לא יהללו-יה" — לפי אותו משקל שבסיפא "כל יורדי דומה" — כי ישנם מתים המהללים לאחר סילוקם.

הוא הדין ביחס לנהרגים ע"י הגויים, הם נקראים "קדושים". מדרגה זו היא מדרגתם של הצדיקים שבמותם מכפרים על החיים וכשבהם פוגע המשחית בעת המלחמה הם עולים ל"שורש החיים, ועצמות חייהם מביאה טובה וברכה לעולם כולו", הם מקדשים ומעלים את כלל העולם גם לאחר הסתלקותם, כרבינו הקדוש לאחר פטירתו. ממשיך הרב ואומר: "ואח"כ, כתום המלחמה, מתחדש העולם ברוח חדש ורגלי משיח מתגלים ביותר, ולפי ערכה של גודל המלחמה בכמותה ואיכותה ככה תגדל הצפיה לרגלי משיח שבה".

שנינו בבראשית רבה (פרשה מ"ב פסקא ז'): "ויהי בימי אמרפל מלך שנער — זו בבל, ואריון מלך אלטר. זה יון, כדרלעומר מלך עילם — זה מדי, ותדעל מלך גויים זו מלכות אדום שהיא מכתבת טירוניא מכל אוה"ע. אמר רבי אלעזר בר אבינא אם ראית מלכויות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח, תדע שכן: שהרי בימי אברהם ע"י שנתגרו המלכויות אלו באלו באה הגאולה לאברהם". דמותו הרוחנית הופיעה במלוא זהרה והכל הכירו בגדלותו, שהוא מבורך לאל עליון ומכאן החלה השפעתו ביתר תוקף. לפני כן הופיע אברהם כבודד, "הנפש אשר עשו בחרן" — היה בטיפול אינדיבידואלי, זו היתה השפעה פרטית, אישית של אברהם תוך היכרות קרובה. לאחר מלחמת ד' וה' עומד אברהם בראש המנצחים כמושיע מלכים, וכן מלכי צדק מכתיר אותו לפני הכל "ברוך אברהם ל-אל עליון, קונה שמים וארץ", מעמדו התחזק — והוכרה גדולתו, הנובעת מה' בורא שמים וארץ, והשפעתו מתעצמת ממדרגת מלכותו — שהיא השפעה כללית. ממלחמת אברהם והמלכים לומדים אנו לדורי דורות, בחינת "מעשה אבות סימן לבנים", שמכל מאבק ומלחמה — מתרוממת קרן ישראל, וצריכים לצפות לרגלי משיח, להכיר את הסיבות והמסובבים לביאתו. * וככל שגדולה היא המלחמה כן גדולה יותר הצפיה לישועה, ובלשון הרב וצ"ל (במאמר שנכתב בימי מלה"ע הראשונה): "מלחמת עולם של עכשו צפיה נוראה גדולה ועמוקה יש בה, מצורף לכל גלגולי הזמנים והוראת קץ המגולה של התישבות ארץ-ישראל".

המצב העכשווי, של תוך המלחמה מפחיד הוא תמיד אך "בדעה גדולה, בגבורה עצומה, ובהגיון עמוק וחודר, בתשוקת אמת וברעיון בהיר, צריכים לקבל את התוכן הנשא של אור ה' המתגלה בפעולה נפלאה בעלילות המלחמות הללו ביחוד". "בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהילות, אדון הנפלאות המחפש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. אור חדש על ציון תאיר ונוכה כולנו מהרה לאורו". המלחמות קשורות לאור חדש המתחדש בציון, ההולך וקרוב עד נכון היום, שיהיה אור ולא לילה.

* עיין במו"ג א' כח. "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים" רוצה בו קיום הסיבות שלו.